SHOYIM BO‘TAYEVNING “SHO‘RODAN QOLGAN ODAMLAR” QISSASIDA OTA OBRAZI TALQINI

Jahonbekova Ruxshona
Tolibova Shodiyona
Bozorova Shahzoda
O‘zMPU talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24041185

Annotatsiya. *Mazkur maqolada Sho yim Bo‘tayevning “Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasida ota obrazining badiiy talqini tahlil qilinadi. Asardagi Nazoratchi obrazi misolida sho‘ro mafkurasi ta’sirida shakllangan dunyoqarash, rasmiyatchilik va buyruqbozlikning oilaviy munosabatlarga ta’siri ochib beriladi. Ota va farzand o‘rtasidagi ziddiyat, mehr va mas’uliyat masalalari, shuningdek, qissa yakunidagi ruhiy siljishning ramziy ma’nosi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *Shoim Bo‘tayev, qissa, ota obrazi, Nazoratchi, Toshmurod, sho‘ro mafkurasi, ota va farzand, ruhiy ziddiyat, ma’naviy uyg‘onish.*

Аннотация*. В статье анализируется художественная интерпретация образа отца в повести Шойима Бутаева «Люди, оставшиеся от Шуры». На примере образа Надзирателя раскрывается влияние советской идеологии, формализма и авторитарного мышления на семейные отношения. Рассматриваются конфликт между отцом и сыном, вопросы родительской ответственности и эмоциональной близости, а также символическое значение внутреннего изменения героя в финале произведения.*

Ключевые слова: *Шойим Бутаев, повесть, образ отца, Надзиратель, Тошмурод, советская идеология, отец и сын, духовный конфликт, нравственное пробуждение.*

Abstract*. This article examines the artistic interpretation of the father figure in Shoyim Botayev’s novella “Sho‘rodan qolgan odamlar” (“People Left from the Soviet Era”). Through the character of the Warden, it explores how Soviet ideology, formalism and authoritarian thinking affect family relationships. The study focuses on the conflict between father and son, parental responsibility and emotional closeness, as well as the symbolic meaning of the protagonist’s inner change at the end of the novella.*

Keywords: *Shoyim Botayev, novella, father figure, Warden, Toshmurod, Soviet ideology, father and son, spiritual conflict, moral awakening.*

KIRISH

Mustaqillik davri o‘zbek nasrida sho‘ro tuzumining inson tafakkuri, ma’naviyati va kundalik turmushiga ko‘rsatgan ta’sirini qayta baholash muhim mavzulardan biriga aylandi. Bu jarayonda yozuvchilar tarixiy-siyosiy o‘zgarishlarni shunchaki voqealar ketma-ketligi sifatida emas, balki inson ruhiyati va oilaviy munosabatlarda qoldirgan izlari orqali tasvirlay boshladilar.

Shoim Bo‘tayevning “Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasi ham ana shu badiiy izlanishlar sirasiga kiradi.

Qissada ota va farzand munosabati markaziy muammolardan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Asarning bosh qahramonlari – Nazoratchi va uning o‘g‘li Toshmurod taqdiri orqali oiladagi mehr, mas’uliyat, avlodlararo tushunmovchilik hamda mafkuraviy qotib qolish oqibatlari ochiladi.

Avvalgi tadqiqotlarda ham qissada ota-bola munosabati va oilaviy-ijtimoiy ziddiyatlar muhim o‘rin tutishi qayd etilgan [2]. Mazkur maqolada esa ota obrazining xarakter xususiyatlari, uning farzand taqdiriga munosabati va asar yakunidagi ma’naviy o‘zgarishi alohida tahlil markaziga qo‘yiladi.

OTA OBRAZINING IJTIMOIY VA RUHIY ASOSLARI

Qissada Nazoratchi o‘z ismi bilan emas, kasbini bildiruvchi nom bilan ataladi. Bu detal qahramon shaxsiyatida kasbiy vazifa va rasmiy maqomning ustunlashganini anglatadi. U uchun tartib-intizom, xizmat kiyimi va belgilangan qoidalarga rioya qilish hayotiy mezonga aylangan.

Shu jihatdan Nazoratchi faqat muayyan kasb egasi emas, balki sho‘ro davrida shakllangan buyruqbozlik tafakkurining oilaga ham ko‘chgan timsolidir. Uning dunyoqarashida davlat va xizmat burchi insoniy yaqinlikdan yuqori qo‘yiladi [3].

Ota obrazining murakkabligi shundaki, u o‘zini mas’uliyatli va tartibli inson deb biladi, biroq bu mas’uliyatni eng avvalo tashqi qoidalarga bo‘ysunish bilan tenglashtiradi. Oiladagi mehr, farzandning ruhiy ehtiyoji va uning xatosini tushunishga urinish esa ikkinchi darajaga tushib qoladi.

Natijada otalik vazifasi tarbiyaviy muloqot va ma’naviy tayanch bo‘lishdan ko‘ra, nazorat qilish hamda jazolash shaklida namoyon bo‘ladi.

Nazoratchining Toshmurod bilan munosabatida aynan shu ziddiyat ko‘zga tashlanadi.

O‘g‘lining otasiga nisbatan aytgan tanqidiy gapi qahramon tomonidan oddiy fikr yoki farzandning achinish ifodasi sifatida emas, balki shaxsiy sha’niga tajovuz sifatida qabul qilinadi.

U vaziyatni mulohaza bilan hal etish o‘rniga jahli bilan javob qaytaradi va o‘g‘li bilan munosabatini sovuqlashtiradi. Bu holat ota xarakteridagi ta’sirchanlik, o‘z fikrini mutlaq haqiqat deb bilish va tanqidni qabul qila olmaslik xususiyatlarini ko‘rsatadi [3].

OTA VA FARZAND MUNOSABATLARIDAGI ZIDDIYAT

Toshmurodning taqdiri qissada otalik mas’uliyatining naqadar muhimligini ko‘rsatuvchi badiiy mezon vazifasini bajaradi. Yigitning amakisiga tegishli molni o‘g‘irlash bilan bog‘liq voqeaga aralashib qolishi oilaviy munosabatlar va tarbiyadagi nuqsonlarni ham yuzaga chiqaradi.

Bu hodisani faqat Toshmurodning shaxsiy xatosi sifatida baholash yetarli emas: uning atrofidagi kattalar, xususan, ota va amaki bilan munosabatlaridagi sovuqlik ham vaziyatning ma’naviy zaminini belgilaydi.

Nazoratchi o‘g‘lining qilmishidan keyin uni tushunish, xatosini anglatish yoki kelajagi uchun qayg‘urish o‘rniga, voqeaga ko‘proq o‘z sha’ni va oilaviy adovat nuqtayi nazaridan qaraydi. U o‘g‘lining boshiga tushgan kulfatni ota sifatida his etishdan ko‘ra, o‘ziga nisbatan qilingan haqorat yoki qasosning natijasi sifatida talqin qilishga moyil. Shu tariqa ota va farzand o‘rtasidagi tabiiy mehr rishtasi o‘rnini gina, sukut va begonalashuv egallaydi.

Qissadagi ona obrazi ham ushbu ziddiyatni teranlashtiradi. Ona o‘g‘li bilan ko‘rishishni istaydi, uning taqdiridan iztirob chekadi. Nazoratchining esa bu istakka darhol hamdardlik bilan javob bermasligi oiladagi hissiy muvozanat buzilganini ko‘rsatadi. Onaning mehrga intilishi bilan otaning rasmiyatchilikka berilganligi o‘rtasidagi qarama-qarshilik ota obrazining ma’naviy cheklangan jihatlarini yanada yaqqol namoyon etadi [3].

Shu o‘rinda yozuvchi ota obrazini biryoqlama yovuz yoki mutlaq salbiy qahramon sifatida yaratmaydi.

Nazoratchining xatti-harakatlari uning uzoq yillar davomida muayyan mafkuraviy muhitda shakllanganini, hayotni faqat buyruq, tartib va xizmat mezonlari orqali anglashga odatlanganini ko‘rsatadi. Biroq bu holat uning oiladagi mas’uliyatini bekor qilmaydi. Aksincha, yozuvchi insonning ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanishi bilan birga, o‘z yaqinlari oldidagi axloqiy javobgarligini ham eslatadi.

AMAKI OBRAZI VA OILAVIY MUHITNING BADIIY VAZIFASI

Qissadagi ota obrazini to‘liq anglash uchun Toshmurodning amakisi bilan bog‘liq munosabatlarga ham e’tibor qaratish lozim. Aka-uka o‘rtasidagi adovat, o‘zaro ishonchsizlik va moddiy masalalarga haddan tashqari berilish oilaviy muhitning sog‘lom emasligini ko‘rsatadi.

Amaki obrazi ham murakkab xarakterga ega: uning qo‘pol muomalasi va gina-kuduratlari bilan bir qatorda, keyinchalik Toshmurod taqdiriga befarq bo‘lib qololmasligi ham seziladi [2].

Demak, qissada farzandning ruhiy va ijtimoiy shakllanishi faqat ota bilan munosabat doirasida emas, balki butun oilaviy muhit bilan bog‘liq holda tasvirlanadi. Kattalar o‘rtasidagi kelishmovchiliklar yosh avlodning dunyoqarashiga ta’sir ko‘rsatadi. Yozuvchi shu orqali oiladagi nizolar hech qachon faqat ikki kishining o‘zaro masalasi bo‘lib qolmasligini, ularning oqibati farzandlar hayotida ham namoyon bo‘lishini badiiy asoslaydi.

QISSA YAKUNIDAGI RUHIY SILJISH VA OTA OBRAZINING O‘ZGARISHI

Nazoratchi obrazining badiiy taraqqiyotida qissa yakuni alohida ahamiyatga ega. Asar so‘ngida uning o‘g‘liga nisbatan aytgan “Hozir-ir, o‘g‘lim...” degan murojaati avvalgi sovuq munosabatdan farqli ravishda, ichki yumshash va mehrning qayta uyg‘onish belgisi sifatida talqin qilinadi [3]. Bu murojaat qahramonning birdaniga butunlay o‘zgarib ketganini anglatmaydi.

Aksincha, unda uzoq vaqt davomida bostirilgan insoniy tuyg‘ularning asta-sekin yuzaga chiqishi seziladi.

Mazkur yakuniy detalning ta’sirchanligi uning ixchamligida va ko‘p ma’noliligidadir.

“O‘g‘lim” so‘zi otalik rishtasining hali uzilmaganini, “hozir” shaklidagi cho‘zilish esa qahramonning ichki ikkilanishi va kechikkan javobini anglatadi. Shu sababli yakuniy murojaatni oddiy dialog birligi sifatida emas, balki ma’naviy uyg‘onishning badiiy belgisi sifatida baholash mumkin.

Nazoratchining ruhiy siljishi qissa nomi bilan ham mazmunan bog‘lanadi. “Sho‘rodan qolgan odamlar” iborasi faqat tarixiy davr kishilarini emas, balki eski mafkuraviy qarashlardan xalos bo‘lishi qiyin kechayotgan insonlarni ham anglatadi. Qahramonning ichki o‘zgarishi insoniylik, mehr va o‘zligini anglash kabi qadriyatlar har qanday mafkuraviy qolipdan ustun turishini eslatadi. Shu jihatdan ota obrazidagi kechikkan mehr qissaning g‘oyaviy-badiiy yakunini belgilovchi muhim nuqtaga aylanadi.

XULOSA

Shoim Bo‘tayevning “Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasida ota obrazi murakkab ijtimoiy-psixologik xarakter sifatida gavdalanadi. Nazoratchi timsolida sho‘ro davri mafkurasi ta’sirida shakllangan, rasmiyatchilik va buyruqbozlikni hayot mezoniga aylantirgan inson qiyofasi yaratilgan.

Uning oiladagi munosabatlari, ayniqsa Toshmurod bilan ziddiyati, tashqi tartib-intizom bilan ichki ma’naviy ehtiyojlar o‘rtasidagi nomutanosiblikni ochib beradi.

Qissada ota bo‘lish faqat oilani moddiy yoki tashkiliy jihatdan boshqarish emas, balki farzandni tushunish, uning xatosiga to‘g‘ri munosabat bildirish, ruhiy tayanch bo‘lish va o‘z mas’uliyatini his etish ekanligi anglashiladi. Nazoratchining yakundagi yumshashi esa inson qalbida mehr va insoniylik tuyg‘ulari qayta uyg‘onishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Demak, yozuvchi ota obrazini tasvirlash orqali mafkuraviy qotib qolishning oilaviy oqibatlarini fosh etadi hamda insoniy munosabatlarda mehr, kechirim va mas’uliyatning ustuvorligini ta’kidlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bo‘tayev Sh. Sho‘rodan qolgan odamlar: qissa. – Toshkent: Ijod-Press, 2019.
2. Irisova K. Shoyim Bo‘tayevning “Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasida oilaviy va ijtimoiy munosabatlar talqini // Zamonaviy filologik tadqiqotlar: nazariy, amaliyot va innovatsion metodlar. – 2024. – 88-betdan boshlab.
3. G‘anijonova X. Shoyim Bo‘tayev “Sho‘rodan qolgan odamlar” qissasida ruhiyat talqini // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar. – 2026. – №1. – B. 715–717.
4. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2004.